

Futhark

International Journal of Runic Studies

Containing proceedings of the
Seventh International Symposium on Runes and Runic
Inscriptions, Oslo, 9–14 August 2010

Part 1: Plenary lectures

Main editors

James E. Knirk and Henrik Williams

Assistant editor

Marco Bianchi

Vol. 4 · 2013

Published with financial support from the
Nordic Publications Committee for Humanist
and Social Sciences Periodicals (NOP-HS)

© Contributing authors 2013

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>

All articles are available free of charge at
<http://www.futhark-journal.com>

A printed version of the issue can be ordered through
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-211527>

Editorial advisory board:

Michael P. Barnes (University College London), Klaus Düwel (University of
Göttingen), Lena Peterson (Uppsala University), Marie Stoklund (National
Museum, Copenhagen)

Typeset with Linux Libertine by Marco Bianchi

University of Oslo
Uppsala University

ISSN 1892-0950

Vad betyder *Bautil*?

Staffan Fridell

År 1750 utkom i Stockholm en bok med följande fullständiga titel:

Bautil, Det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar, Upreste Ifrån verdenses år 2000 till Christi år 1000; För detta, efter Störvördigast i åminnelse Konung Gustaf Adolfs Ok Konung Karl XI:tes Befallning afritade ok til största delen uti former inskurne; Men nu, efter Vår Allernådigaste Konung Fridrich I:stas Befallning Ok Riksens Höglöflige Ständers begäran, Med några anmärkningar utgifne.

Boken innehåller ett stort antal avbildningar av runstenar och har därför kommit att få ett stort källvärde för runologin. Utgivare samt författare av den i flera avseenden vidlyftiga textkommentaren var Johan Göransson, som föddes i Gillberga i Värmland 1712 och avled 1769. Han var student i både Lund och Uppsala, utbildade sig till präst och skrev en avhandling om det hebreiska språket. Hans största insatser, vid sidan av *Bautil*, var att han i tryck utgav delar av Snorres *Edda* (enligt Codex Upsaliensis) samt *Völuspá*. Han har karakteriserats som den siste rudbeckianen och hans alster överflödar av halsbrytande etymologiska resonemang med syfte att i Rudbecks anda förhårliga Sveriges tidiga historia (*SBL*).

Såvitt jag vet finns det bara två försök till förklaring av boktiteln *Bautil*. Johan Gustaf Liljegren skriver i sin *Run-lära* (1832, 75): ”*Bautil* lærer vara danadt af *bauti*, bautasten och skall wäl således betyda Bautastenssamling.” Susanne Haugen menar i sin doktorsavhandling *Från bautasten till bautastor* (2007, 205) att: ”Namnet *Bautil* kan vara en lärd bildning av *baut-* och instrumentalsuffixet *-il* utan *i-*omljud.”

Gemensamt för dessa båda tolkningar är att de ser namnet *Bautil* som en reguljär ordbildning som kan analyseras som en avledning bestående av rot och suffix. Liljegren betraktar tydligen *-il* som ett kollektivsuffix, medan Haugen något förvånande talar om ett instrumentalsuffix. Till

Fridell, Staffan. “Vad betyder *Bautil*?”

Futhark: International Journal of Runic Studies 4 (2013), 181–85.

© 2013 Staffan Fridell.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.

Liljegrens förklaring kan man vidare anmärka att något **bauti* med betydelsen 'bautasten' inte är belagt.

För att komma fram till en lösning av problemet bör man göra som alltid i historisk humanistisk forskning: gå till källorna. I detta fall betyder det att undersöka vad som Göransson själv skriver i boken *Bautil*:

Denna Bok innehåller ... i) den nytta, som desse Bötahäller göra uti Svenska Historien (innehållsförteckningen).

Då Hadorph hade låtit i trä inskära öfver et tusende af dessa stenar / begynte han deras uttydning samt en beskrifning i allmänhet om dessa Bötahäller ... ("Underrättelse om dessa Runstenar", [1 f.]).

Frågas det af hvad stånd de varit, efter hvilka dessa Bötahäller äro ristade / så vitna stenarna sielfva i denna saken ("Underrättelse om dessa Runstenar", [2.]).

De enfaldige hafva med sådana Konunga Bauta-heller bedrifvit afguderie ... ("Underrättelse om dessa Runstenar", [2]).

den Öfversta Prästen i Riket var icke mer än en / ok flera kan jag icke visa på våra Bötahäller ... ("Underrättelse om dessa Runstenar", [2]).

Af andras vitnesbörd kunna också dessa Bötahällers ålder inhämtas ("Underrättelse om dessa Runstenar", [4]).

Om jag icke felar / så talar Sankuniaton nog tydeligen om dessa stenar / sägande: Borean han uptänkte Bøthällar / i det han med mycken konst uthögg stenar med bilder uti. Utom dess har den forna tiden haft mycket at tala om den Bøtil / Bautil eller Baitylos/ som Rhea satte åt Thor för Jupiter eller Jupitor ... ("Underrättelse om dessa Runstenar", [5]).

Men hans Rhea eller Församling satte up sina Bøtilar / det är: Jls / Juls eller Thors Bøter ... ("Underrättelse om dessa Runstenar", [5]).

Man kan alltså se att Göransson på ett påtagligt medvetet sätt använder varierande, men uppenbarligen synonyma uttryck. I de första sex citaten talar han om *bötahäller* eller *bauta-heller* (i pluralis) och menar uppenbarligen nordiska runstenar. I de två sist citerade styckena är det däremot fråga om en antik kontext – som i rudbeckiansk anda inkorporeras i en nordisk genom identifikationen av Jupiter med Tor – och där är variationen större: singularformerna *bøtil*, *bautil* och *baitylos*, samt pluralformerna *bøthällar* och *bøtilar*.

Det är framför allt i det näst sista stycket tydligt hur Göransson bygger upp en etymologisk konstruktion med avsikt att sammanbinda det nordiska ordet *bautasten* med det grekiska *baitylos* och därmed även

sammankoppla de två företeelserna: nordiska runstenar och grekisk-feniciska heliga stenar.

Detta är dock inte Göransson's egna idéer utan något han har hämtat från en något äldre rudbeckian, nämligen Eric Julius Björner. Denne var född i Timrå 1696 och avled 1750. Han studerade i Uppsala och skrev en historisk avhandling med titeln *De Svedia borealis*. Han fick anställning vid Antikvitetsarkivet i Stockholm och utgav bl.a. isländska sagor (*SBL*). I sin bok *Inledning till de yfverborna göters gamla häfder* (1738, 44) skriver han:

Jag har i mit Exam. Run. § 11. och den därtill höriga Mantissa bevisat, at dessa våra Böta-stenar, eljest Böta-ilar eller Hellar kallade, varit enahanda med de så af Grækerna namngifna Bætyli.

Det han syftar på är ett långt manuskript på latin med titeln "Examen Runicum" (Kungliga biblioteket, Stockholm, Signum Fm 9). Frågan utreds här vidlyftigt och långrandigt, men det räcker med att citera ur en central mening (pag. 37):

Bautilar, bauthellar, seu quod idem est Bautasteinar [...] etymon est a boeta, reparare, seu bita, vita, signare, indicare.

Det är alltså Björner som är den som första gången använder ordet *bautil* (i pluralis: *bautilar*). Uppenbarligen har han själv hittat på ordet med syfte att fungera som en felande etymologisk länk mellan *bautasten* och *baitylos*.

Som Haugen (2007, 180–98; jfr även Jonsson 2008, 46 f.) tydligt har visat, introducerades det fornvästnordiska ordet *bautasteinn* 'minnessten' i Sverige av Olof Verelius (1664, 80) i en not i utgåvan av *Götriks och Rolfs saga*. Verelius anpassar delvis ordet till svenska genom att skriva *bauta stener*. I Peringskiölds utgåva av *Heimskringla* 1697 förekommer för första gången *bötastenar*, där alltså försvenskningen gått vidare även till förleden. Denna form kommer sedan att dominera fram till Möllers svensk-tyska ordbok 1790, där *bautasten* åter etableras och tydligen sedan blir norm.

Det Björner gör är alltså inte bara att lansera det tydligt konstruerade *bautil* som en etymologisk felande länk, utan även den ytligt sett normala svenska sammansättningen *bötahäll* är helt och hållet uppfunnen av Björner med samma syfte. Det framgår inte minst av de glidande formuleringarna "Böta-stenar, eljest Böta-ilar eller Hellar kallade" och "Bautilar, bauthellar, seu quod idem est Bautasteinar".

Den underliggande ”logiken” i Biörners och Göranssons etymologiska konstruktion är alltså sannolikt ungefärligen följande:

- 1 Eftersom en häll är en sten, så kan man byta ut efterleden i *bautasten*, *bötasten* mot *häll* och få ett ord *bautahäll*, *bötahäll* med samma betydelse.
- 2 Eftersom runnordiskt *hæll* f. genom *h*-bortfall och uttalsreduktion borde kunna bli *il*, vilket bevisas av att ordet *häll* på några uppländska runstenar (i ackusativ) skrivs **eli** (U 145, U 497, URR1987;134) eller **ili** (U 90, U 163), så borde *bautahäll*, *bötahäll* kunna bli *bautail*, *bötail*. Fyra av inskrifterna finns för övrigt avbildade i *Bautil*, liksom även U 435 med sammansättningen *stæinhæll* läst som **staenel**.
- 3 Eftersom bindevokal kan falla bort i sammansättningar, särskilt vid hiatus, så borde *bautail*, *bötail* kunna bli *bautil*, *bötil*.
- 4 *Bautil*, *bötil* är nästan samma ord som grekiska *baitylos* (bortsett från vokalerna, vilka ju i rudbeckiansk etymologi ofta är utbytbara).
- 5 Alltså är *bautasten* och *baitylos* besläktade ord och avser likartade företeelser. Vilket skulle bevisas.

Svaret på frågan vad betyder *Bautil* är alltså: Det har ingen egentlig etymologisk betydelse utan är en ren konstruktion avsedd att utgöra en förbindelseänk mellan *bautasten* och grekiska *baitylos*. Den går alltså inte att analysera som en reguljär ordbildning med rot och suffix. Däremot är det klart att Biörner och Göransson båda avsåg att *bautil* skulle uppfattas som ett ord i singularis (utan kollektiv betydelse). I sin kontext i bokverket kan det väl bäst helt enkelt översättas med ’runsten’.

Referenser

- Biörner, Eric Julius. 1738. *Inledning til de yfwerborna göters gamla häfder, särdeles götiska språkets förmån och sagornas kjänedom*. Stockholm:miæ.
- . u.å. ”Examen Runicum”. Handskrift Fm 9, Kungliga biblioteket, Stockholm.
- Göransson, Johan. 1750. *Bautil, Det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar, Upreste Ifrån verldenes år 2000 till Christi år 1000; För detta, efter Storvördigast i åminnelse Konung Gustaf Adolfs Ok Konung Karl XI:tes Befallning afritade ok til största delen uti former inskurne; Men nu, efter Vår Allernådigaste Konung Fridrich I:stas Befallning Ok Riksens Högloflige Ständers begäran, Med några anmärkingar utgifne*. Stockholm.
- Haugen, Susanne. 2007. *Från bautasten till bautastor. Studier över fornvästnordiska bautasteinn och svenska ord bildade med bauta(-)*. Nordsvenska 13. Umeå.
- Jonsson, Hans. 2008. ”En fullödig ordhistoria.” [Recension av Haugen 2007.] *Arkiv för nordisk filologi* 123, 39–56.

- Liljegren, Johan Gustaf. 1832. *Run-Lära*. Stockholm.
- Möller, J. G. P. 1782–90. *Tysk och svensk, samt svensk och tysk ord-bok*. Greifswald.
- Peringskiöld, Johan, utg. 1697. *Heims kringla. Eller Snorre Sturlusons Nordländske konunga sagor*. Stockholmia.
- SBL = *Svenskt biografiskt lexikon*. 34 vol. hittills. Stockholm 1918–. (<http://sok.riksarkivet.se/sbl>)
- U + nr. = inskrift publicerad i Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. *Upplands runinskrifter = Sveriges runinskrifter*, vol. 6–9. Stockholm 1940–58.
- URR1987;134 = inskrift från Granby, Spånga socken, Uppland. Publicerad i Helmer Gustavson. "Husby och Bo gård. Två ortnamn och två runinskrifter." I *Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*, 131–44 (på s. 134). Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Konferenser 15. Stockholm 1987.
- Verelius, Olof, utg. 1664. *Gothrici & Rolfi Westrogothiæ regum historia lingua antiqua gothica conscripta*. Vpsaliae.

